

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА НА РУБЕЖІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проблеми пошуку нових теоретичних та методологічних підходів

Починаючи з кінця XIX ст. українська історична наука пройшла складний і неоднозначний шлях свого розвитку. Він визначався кількома факторами, серед яких на першому етапі виділяються політичний, релігійний та культурний. Рубіжними в утвердженні наукових принципів вітчизняної історіографії стали праці В. Антоновича, а дещо пізніше творчість М. Грушевського. Дещо тоді виникли й почали інтенсивно працювати творчі колективи науковців, зокрема в Києві та Львові. До кінця XIX ст. було поставлено низку проблем (в тому числі щодо природи наукового знання), які випередили епоху і до розв'язання яких ми лише нині повертаємося.

В. А. СМОЛІЙ

Після 1917 р. історіографія в Україні вступила в новий етап свого розвитку. Це було пов'язано з виникненням нової держави, яка вимагала нових підходів до вивчення історії. В Україні історична наука вступила в новий етап свого розвитку. Це було пов'язано з виникненням нової держави, яка вимагала нових підходів до вивчення історії. В Україні історична наука вступила в новий етап свого розвитку. Це було пов'язано з виникненням нової держави, яка вимагала нових підходів до вивчення історії.

Однак не ці процеси і тенденції стали визначальними. З часом в історичній науці безроздільно утвердилось думка про марксизм як єдину наукову методологію. Це призвело до того, що в Україні історична наука вступила в новий етап свого розвитку. Це було пов'язано з виникненням нової держави, яка вимагала нових підходів до вивчення історії.

Серед її авторів є такі, як українські історики. Звичайно, розробка методологічних проблем історії України історіографії віддавала від лінійності аналітичних питань у Москві і Ленінграді (згадаймо, наприклад, праці Н. Погодіна, А. Гуревича, О. Данилюка, М. Бєлєва, С. Жукова). Ситуація історіографії змінилася у перші роки на початку 70-х років. Саме тоді зазнали перелому деякі історичні, відбудувалися кадрові зміни у керівництві кафедр і видавництвах. Найменші спроби критики за жорсткі рамки теоретико-методологічних постулатів марксизму відомі в Україні. Насамперед це стосувалося запровадження у процес наукового пізнання відомого принципу партійності і класовості. До речі, ця проблема й нині залишається надзвичайно актуальною. Справді, жоден із дослідників не може заперечувати того факту, що і в Україні і в інших країнах історична наука вступила в новий етап свого розвитку. Це було пов'язано з виникненням нової держави, яка вимагала нових підходів до вивчення історії.

Спостерігається тривожна тенденція самоізоляції радянської історіографії (зокрема української) від зарубіжної історіографії. Спорадичні контакти з колективами з Західної Європи, бракувало спілкування та обміну думками тільки поглиблювали кризу, спричинили законтсервованість наших університетів про методи та шляхи пізнання історії.

В цьому ж не слід однозначно оцінювати творчий доробок українських істориків попередньої доби. Навіть у часи ідеологічного диктату деякі вчені жили і творили не лише в руслі канонів та ідей партійних постанов. Українська історіографія було накопичено великий документальний матеріал, написано цікаві книги, зроблено оригінальні висновки.

Сьогодні історична наука почала поволі виходити з глибокої й затяжної кризи. Цей процес виявився значно хворобливішим і важчим, ніж це здавалося на перший погляд. Поверховий, так би мовити, діагноз, установленний критиками радянської історіографії, а головне, методи лікування хронічного захворювання також виявилися далеко не ефективними. Попервах здавалося, що варто тільки відмовитися від основоположних методологічних засад, що домінували в радянській історіографії (тобто, філософії марксизму-ленінізму), як дослідницький процес сам по собі увійде в русло міжнародної історичної науки.

Історіографії. Проте чудес в такій складній сфері духовного життя як наука, не буває, як не може бути миттєвих якісних змін у методології і методиці історичних досліджень.

Не спраділилися також надії на наше наближення до загальносвітових наукових цінностей через посередництво істориків диспори. Більше того, поглиблюється відокремленість державної бази і законтсервованість (десь наприкінці XIX ст.) інструментарію досліджень, методологічних та теоретичних підходів їхніх основних праць.

Синтотомом підходу свіжих вітрів у історіографію історії є справжній публікаційний бум, що спостерігається в Україні. Але і нині не можна оцінювати однобоко. З одного боку, він відкриває свободу творчості та торжество демократії нашого суспільства. З іншого, сьогодні, на жаль, ми маємо ще надзвичайно мало серйозних наукових праць, виконаних на справді високому науково-теоретичному рівні. Як правило, книжковий ринок наводниться низькопробною, псевдонауковою продукцією, завантаженою ідеологією (шпаргалка, з іншим знаком) де популярність викладу матеріалу переважає над науковою міфотворністю, невідповідністю навіть короткостроковій.

Не стало лаянсью від бід що переживає нині історична наука, звернення до історіографічного спадку, створеного у XIX та на початку XX ст. Повернення праць М. Грушевського і його послідовників (наприклад, чин державної школи) слід, безсумнісно, лише відкласти. Але, чин прелезний жаль, частини викладачів вузів, особливо тих, хто ще нещодавно читав історію КПРС, досить часно забувають, що історична наука, незважаючи на всі складнощі, пройшла за XX ст. шлях в сто років і накопичила новий величезний фактичний матеріал, по-новому нині дивляться на багато складних наукових проблем, удосконалили інструментарій, методологію і методи досліджень. Тому читати студентам курсів історії «по Грушевському», оцінювати події і факти виключно тільки «по Грушевському» це не означає реконструювати історичний процес і висоти досягнень історіографії кінця XIX ст. Це означає швидше законтсервувати поступ української історичної науки, ніж надати їй розвитку нового додаткового імпульсу. Цікаво, чи погодився б сам М. Грушевський з таким перспективним використанням його творчого спадку?

Нинішній тенденції розвитку науки вказують, наприклад, на необхідність вироблення нових теоретичних і методологічних підходів щодо вивчення історичного процесу в Україні. У цьому контексті однією з

основних умов досягнення успіху є відмова від думки про потребу створення єдиних універсальних методологічних засад, на основі яких могли б писати свої праці історики. По суті, це знайома затиснена здоровий науковий пошук у прокрустове ложе існуючих схем і цитат як визначальних авторитетів, так і менш відомих. В історичних працях дедалі більше виявляється необхідність комплексного інтегрального підходу до об'єкта дослідження. На нашу думку, має ратую академік І. Ковальчук, коли говорять, що історичний процес слід розглядати як єдиний об'єктивний і дійсний, законний і відносно стабільний, масовий і єдиний, соціальний, етичний та індивідуальний. У суспільстві не існує окремого фактора, що детермінував би розвиток історичного процесу. Ймовірно, діють багато причин і факторів — економічних, політичних, ідеологічних, етичних, конфесійних, що зумовлюють еволюційний розвиток людства у тому чи іншому напрямі.

У типології та періодизації дотепер не вирішене питання співвідношення формального і цілісного підходів. Задекларовані у вузьких курсах та в окремих працях відомі від першого до другого підходу виявили справжню методологічну безпорадність авторів. Не засвоєні елементарні закони формального підходу до вивчення історичного процесу (або засвоєні їх на рівні політологів), такі історики навіть не наблизились до розуміння суті цілісного підходу. Внаслідок лінійного розуміння цих двох підходів зі сторінок наукових праць та підручників зникли навіть такі поняття, як «феодалізм», «феодалізм», «продуктивні сили» і «виробничі відносини» тощо, хоч добре відомо, що вони (тобто ш терміни) зовсім не є нововведеннями марксизму. Більш того, останнім часом припинилися (за малим винятком) розробка наукових проблем, що відносяться до базисних явищ феодального, капіталістичного, радянського чи пострадянського суспільства. Об'єктивна реконструкція історичного процесу в Україні історіографії спотворює ігнорування соціального фактора (до середини 80-х рр. вчені його непомірно гіпертрофували). Разом з тим добре ві-

ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ

домо, що соціальний фактор охоплював (і охоплює) всі сфери життя окремої людини, як і суспільства в цілому. Тому зводити його лише до проблеми класової боротьби експлуатованих проти експлуататорів, у крайньому випадку, недоречно. Лише у такому разі будуть зрозумілими всі аспекти соціальних і політичних конфліктів в українському суспільстві від середньовіччя до сучасності.

Сьогодні як ніколи раніше перед українськими істориками постала проблема їх інтеграції у європейський науковий процес. Проте це не лише поверхове засвоєння поглядів представників, наприклад, школи «Анналів» або використання їхніх методів дослідження. У нових умовах українські історики можуть і повинні впливати на історичний процес, вносити свій вклад у загальну історичну теорію.

Ще одна проблема. Це проблема прогностичної функції історії як науки. Навряд чи доцільно доводити, що ця її функція є чи не однією з основних. Справді, чи дає історична наука перспективи перспективи майбутнього розвитку, чи може вона збагнути нею знання впливати на реальний нинішній стан суспільно-політичної ситуації, яка вже існує? Це далеко не риторичне запитання. Відповіді на них розкривають справжні можливості історичної науки, зокрема, однієї з її важливих прикладних елементів.

Проте простіше задекларувати проблему, ніж знайти її рішення. Шляхи її розв'язання. Практика попередніх десятиліть і століть не дає у цьому плані надійних орієнтирів. За винятком поодиноких прикладів, досі не було стійкої тенденції, яка давала б підстави стверджувати, що питома вага позитивних прогнозів зростає. Підкреслимо, що ця характеристика стосується не лише історичної науки України, а й загальносвітового історіографічного процесу і все ж гадаємо, що цей шлях наукового пізнання є продуктивним. Сьогодні, як ніколи, нам потрібні відповідні теоретичні розробки і методики, які б дали змогу простежити стійкі закономірності історичного розвитку і тим самим створити схему «минуле — сьогоднішнє — майбутнє».

Далеко не простою є проблема підготовки вузьких (шкільних) підручників з

історії. Вона стосується не так нинішніх матеріальних нестатків і можливостей друкувати книги, як їхнього змісту і спрямування. Не будемо оцінювати відверто зламку підручників (ні жаль, це характерно і для окремих посібників, виданих під егідою фонду «Відродження»). З ними все зрозуміло. Імовірно, насамперед слід говорити про тенденцію, яку умовно можна назвати підручничовим регіоналізмом «аспартанізм». Для неї характерна оцінка подій і явищ загальноукраїнської історії з позиції окремих регіонів і навіть міст. Хибність такого підходу цілком очевидна. Загальноісторичний процес підминається його регіональними модифікаціями, окреме добуває пріоритет над загальним. Авторі, мабуть, забувають, що підручник повинен формувати у студента почуття належності до народу, який населяє державу Україну від сходу до заходу і від півдня до півночі.

Ще одним недоліком існуючих підручників є те, що вони в основному реконструюють політичний зріз історії України. Вже зазначалося, що авторами призначається роль економічних та соціальних факторів, практично не виявляється місце української історії у європейському і загальносвітовому історичному процесі. Основний зміст історії є далеко не повним без присутності у ній людини з її запитами та інтересами, думками, сподіваннями, страхами, сподіваннями, приватним життям і життям у колективі. Тобто, що складає саме життя людини, відсутнє на сторінках наших книг і підручників. Проте це не просто цілий пласт історії. Праві ті дослідники, які твердять, що підняте питання має методологічний характер, бо переважає саме основні підходи дослідників до предмета вивчення (А. Я. Гуревич).

Ми торкнулися лише кількох аспектів теоретичних та методологічних проблем історичних досліджень та вузьких курсів з історії. Їх коло значно ширше, і стосується вони по суті, всіх напрямів історії як науки. Основне, що історикам треба рідше відмовлятися від існуючих стереотипів, бути сміливими, пошукувати упередності, інноваційної нам згоди.

У XXI ст. українська історична наука повинна вступити в нове поле й виступити в собі.

ТВОРИТИ ДОБРО

Для увічнення світлої пам'яті «буковинського солов'яка» — народного артиста України, лауреата Державної премії імені Т. Шевченка Назарія Яремчука — в Чернівцях створено добровільний фонд його імені.

Громадським директором став, і це справедливо, перший учитель співака, керівник ансамблю «Смерічка», композитор, заслужений артист України Леонко Дутківський. Мета фонду — допомогти молодій людині, яка робить перші кроки у мистецтві, надати спонсорську матеріальну допомогу, щоб аматор сцен міг професійно займатися музичною фоновією, придбати інструмент, костюми. А вже зараз, у скрутний час економічної кризи, культура дуже біда. А фонд знаходить кошти у меценатів, щоб українська естрада була на професійному рівні.

Першою добродією фонду став його фаворит, естрадний співак, який пройшов на батьківщині славетного співака Назарія Яремчука у місті Вижичі. Саме звідси він узяв раїни для шорічного життя. Леонко Дутківський звернувся до дружини Президента України Людмили Михайлівни Кучми з листом, в якому він просить підтримати фонд і взяти під свою охорону і ось багаторічний акція «Дружина Президента України» — дітям України» розпочався концертною програмою у столичному театрі імені Т. Шевченка. Фрагмент виступу лауреата, що виконав першого фестивалю, який проходив на Буковині.

Володимир ЧОРНИЙ